

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН ГЕРМАНИЯДАГЫ КОТОРУЛУШ ДЕЪГЭЭЛИ

Бул макалада Германияда Чынгыз Айтматовдун чыгармаларынын которулуш деъгээли тууралуу маалымат берилет.

Кыргыз жазуучусу Чынгыз Айтматовдун чыгармачылыгы дүйнөнүн бардык элдериндей эле немис окурмандарынын да кызыгуусун туудуруп келет. Немис окурмандарына байланыштуу өзгөчө фактыларды белгилей кете турган болсок, Чынгыз Айтматов «Иностранная литература» журналынын 06.04.2007 санында кабарчы Мария Каменецкаянын; – Чингиз Торекулович, на встрече с читателями вы сказали, что особенно теплый прием вам оказывают любители литературы в Германии. С чем это может быть связано? – деген суроосуна: – «Да, это правда. Для меня немецкие читатели – просто чудо. На каждой встрече собирается по тысяче человек. Думаю, Германия выстрадала любовь к книге, оттого и прием такой. Книга для немцев – не просто удовольствие, я полагаю. Французы, голландцы, бельгийцы более холодные. Они спокойнее и немного равнодушнее, они не проявляют такого интереса, внимания, такой страсти к чтению. Но должен сказать, тема моего романа «Когда падают горы» современна. Все понимают, что сейчас мы переживаем новый этап развития цивилизации, культуры. Это не может не трогать, поэтому «Когда падают горы» тут же перевели на несколько европейских языков» - деп жооп берген. Германиянын басма сөздөрү өзүнүн окурмандарына: «Сиз эң атактуу деп кайсы жазуучуну эсептейсиз жана кимдин чыгармаларын жактырып, көбүрөөк окуйсуз?» деген суроо салган. Анкетадагы жоопто Чынгыз Айтматовдун ысмы көп кездешкен¹.

Ушул сыяктуу дагы бир интернет сайттарынан кайсы бир жолугушууда кабарчынын «Сиз эң стабилдүү окурмандарыңыз катары кайсы улутту айтаар элеңиз?» деген суроосуна Айтматов: «Менин эң стабилдуу окурмандарым – немис калкы», - деп берген жообун мисал катары келтирип кетсек болот. Ал эми ага далил катары 1994-жылы СССР таркагандан кийин, Айтматов Европада эң окумдуу автор катары көрсөтүлүп, Австрия Мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болгондугун айтсак болот. Чынгыз Айтматовдун калеминин учунан кыргыз гана эмес, жалпы адамзаттын жан дүйнөсүнүн жаңырыгын, андагы сөз менен берүүгө кыйын болгон көркөмдүк менен сулуулукту, ачуу чакырыктарды, бүтүн инсандыктын насибинде болгон суроолорду, ар бир адамзаттын ар бир алган демин, ар соккон жүрөгүнүн дабышын, көңүлүнүн түпкүрүндө жаткан бугун, кубанычын табууга болот. Айтматовдун чыгармачылык тажрыйбасы, эстетикалык ачылыштары – бүгүнкү күндө континенттен континетке учкул канат, кең арышы менен аралап, дүйнөлүк маданияттын орток кенчине айланышы табигый жана закондуу иш. Чынгыз Айтматовдун чындыктан баш тартпаган каармандары окурмандардын аң-сезимине, жан дүйнөсүнө жакшылыктын үрөнүн сээп, адамгерчиликтин нурларын күн шооласындай чачыратып, келечектин айкын жолуна чакырат. Анын ааламды чабыттап жаткан философиялык терең мазмундуу чыгармаларындагы каармандар менен чет элдик окурмандар тагдырлаш, сырдаш, жан бирге. Немис окурмандары да Ч.Айтматовдун чыгармаларынан немис элинин тагдырын, проблемаларын табышат.

Чынгыз Айтматовдун чыгармаларына чейин кыргыз адабияты жана кыргыз эли чет өлкөлүк элдерге мынчалык белгилүү болгон эмес. Чынгыз-кыргыз аты уйкаш заты кыргыз залкар жазуучубуздун алгачкы «Жамийласынан» баштап «Тоолор кулаганда» романын

¹ Акматалиев А. Айтматовго таасирленүү. Ф.: Мектеп, 1988.-112 б.

кошкондо 170 ке жакын чет эл тилдерине которулду.

Ч.Айтматовдун повесттери Советтер Союзунда жарыкка чыгаары менен эле немис тилине которулган. «Жамийла» повести 1960-жылы Берлинде басылып чыгарылган. 1962-жылы «Бото көз» «Советская литература» журналына басылып чыгарылган.

«Биринчи мугалим» жана «Саманчынын жолу» повесттери 1963-жылы которулган. 1964-жылы Берлинде «Жамийла», «Бото көз», «Биринчи мугалим», «Саманчынын жолу», «Бетме-бет» жана «Кызыл жоолук жалжалым» повесттеринин жыйнагы басылып чыгарылган.

Лейпцигде 1964-жылы «Саманчынын жолу», 1968-жылы «Жаныбарым, Гцлсары» повесттери өзүнчө басылып чыгып, ал эми 1970, - 1972 жана 1973-жылдары мурда басылып чыгарылган эмгектери кайрадан басылып чыгарылган. 1974-жылы «Фольк унд вельт» басмаканасы эки томдук чыгармалар жыйнагын басып чыгарган. Ал эми 1980-жылы болсо бешинчи басылышы чыгарылган. «Кылым карытар бир кшн» романы жарык көрөрү менен немис тилине которулуп, 1982-жылы жарык көргөн.

«Кыямат» романы «Richtstatt» деген ат менен 1986-жылы, «Чынгызхандын ак булуту» «DieweiseWolkedesTschingisKhan» деген ат менен 1990- жылы, «Кассандра тамгасы» «Kassandramal» деген ат менен 1994-жылы, «Тоолор кулаганда» романы «Sneeleanor» деген ат менен 2006-жылы жарык көргөн.

Төмөнкү таблицаларда Чынгыз Айтматовдун немис тилине которулган чыгармаларынын тизмеси берилген.

Erzählungen und Novellen[Bearbeiten] - Аңгемелер жана новеллалар

1-таблица

Чыгарманын аталышы	Чыккан жылы	Басмакана	Котормочу
Dshamilja, auch: Djamilia- «Джамия»	1958,1963, 1984, 1988	Зууркамп, Франкфурт/М	Гизела Дрола
Aug in Auge – «Бетме-бет»,	1958,1989	Унионсферлаг, Цурих	Хартмут Хербот
Das Kamelauge- «Бото көз»,	1961	Фольк унт Вельт, Берлин	Лео Хорнунг, Ральф Шроедер
Der erste Lehrer- «Биринчи мугалим	1962,1980	Вайсманн, Мюнхень	Леони Лабас
Der Weg des Schnitters- «Саманчынын жолу»	1963, 1964,1985	Вайсманн, Мюнхень Культур унт фортшрит, Берлин	Урсула Роериг, Христоф Еебетс
AbschiedvonGulsary- «Жаныбарым, Гцлсары	1967,1974, 1975, 1980	Фольк унт Вельт, Берлин	Лео Хорнунг, Ральф Шроедер
Der weiße Dampfer- «Ак кеме»	1970,1977, 1993	Фольк унт Вельт, Берлин	Ханс-Ёахим Ламбрехт, UweGroth
Du meine Rappelim roten Kopftuch- «Кызыл жоолук жалжалым»	1970, 1987,1990	Унионсферлаг, Цурихъ	Юри Елперин
FrüheKraniche- «Эрте келген турналар»	1975,1978, 1983, 1989	Фольк унт Вельт, Берлин, Бертельсманн, Мюнхень	Шарлотте Козут, Томас Решке
Die Träume der Wolfin-	1998	Унионсферлаг,	Фридрих

«Акбаранын көз жашы»		Цурихь	Хитцер
Kindheit in Kirgisien. Erinnerungen.- «Кыргызстандагы балачак. Эскерүүлөр»	(1998)	Унионсферлаг, Цурихь	Фридрих Хитцер
Der Aufstieg auf den Fudschijama. Фудзиямадагы кадыр түн»,	1973,1992	Унионсферлаг, Цурихь	Фридрих Хитцер

Romane [Bearbeiten] - Романдары (кайра иштелип чыгарылган)

2 - таблица

Чыгарманын аталышы	Чыккан жылы	Басмакана	Котормочу
Der Junge und das Meer- «Деңиз боюн жорткон Аладөбөт»	1977,1983	Роовольт, Гамбург	Шарлотте Козут,
Ein Tag länger als das Leben- «Кылым карытар бир күн»	1981,1982 1983,1984	Бертельсанн, Мюнхень Фольк унт Вельт, Берлин, Фишер- Ташенбух, Франкфурт/М	Шарлотте Козут,
Die Richtstatt- «Кыямат»	1987	Унионсферлаг, Цурихь	Фридрих Хитцер
Das Kassandramal- «Кассандра тамгасы»	1994	Унионсферлаг, Цурихь	Фридрих Хитцер
DerSchneeopard [DieewigeBraut]- «Тоолор кулаганда (Түбөлүк колукту)»	2006	Унионсферлаг, Цурихь	Фридрих Хитцер

Artikeln - Макалалар

3 - Таблица

Макаланын аталышы	Чыккан жылы	Газетанын аты
“AnstifungzumFrieden” (Подстрегательство к миру)	19-июль,1983	«DieWeltbühne» «Дүйнө сереси»
Айтматов жана мамилелер	30-ноябрь 1982	«DieWeltbühne» «Дүйнө сереси»
«Адам жана карышкырлар жөнүндө» «Кыямат» романы боюнча	15-декабрь, 1987	«DieWeltbühne» «Дүйнө сереси»
«Гумандуулук - бардык адамзаттын тили»	1983	Спутник
Cornelia Geissler:”Die Rettung der Welt und der Wölfe” Tshingis Aitmatow feiert seinen 75.Geburstag	2003	Berliner Zeitung

Friedrich Hitzer: "Jeden Pfad will ich betreten, von der Wüste zu den Städten"	1988	«Нойес дойчланд»
«Чынгыз Айтматов япон окурмандарында»	1970	«Нойес дойчланд»
«79 жаштагы идеалист Чынгыз Айтматов немец клиникасында»	22-май, 2008	«Нойес дойчланд»
«Кечээ дүйнөлүк кыргыз жазуучусу Чынгыз Айтматов дүйнөдөн кайтты»	11-июнь, 2008	«Нойес дойчланд»
«Айтматов үчүн мамлекеттик акт»	16-июнь, 2008	«Нойес дойчланд»
«Айтматовдун мураскору. Трагедия»	6-август, 2009	«Нойес дойчланд»
«Бардыгына көз жүгүртүү» (Чынгыз Айтматовдун 80 жашына карата)	12-декабрь, 2008	«Нойес дойчланд»
«Кыргызстанда эмне ишке ашпай калды?»	25-январь.2009	«Культур унд фортшрит»
«Чынгыз Айтматов, турецкий народ и понимание мира»	5-июнь, 2012	«Нойес дойчланд»
«Жер тагдырына милдеттүүбүз» Айтматовдун «Кылым карытар бир күн» романы тууралуу Леонхард Козуттун макаласы	20-январь, 1982	«Берлинер цайтунг»
Леонхард Козут «Vergnüglichkeitunderkenntnisreich» (Веселье и полное познание)	7-ноябрь, 1981	«Берлинер цайтунг»
Christian Eger "Tchingis Aitmatow Rast auf dem Jahrhundert"	10-июнь, 2008	«Миттельдойче цайтунг»

Чынгыз Айтматов Союз мезгилинде кош тилдщц (кыргыз жана орус тилдеринде бирдей) жазуучуларыбыздын бири болгондугу баарыбызга белгилүү. Ал бир убакта кыргыз, орус тилдеринде бирдей жазып келген. Эки тилде бирдей жаза билүү - чоң чеберчиликти талап кылуучу эстетикалык көрүнүш. Анткени СССР мезгилинде жалаң гана кыргыз тилинде жазуу, аны орус тилине которуу өзүнчө бир машакат болчу. Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы адабият байланышында орус тилинин ролу абдан зор болгон. Себеби орус тилинде жарыяланган, таланттуулук менен жазылган чыгарма кыска мөөнөттө башка тилдерге которулуп жарыяланууга чоң мүмкүнчүлүк алчу. Эң биринчи «Бетме-бет» повести алгач кыргыз тилинде жазылып, «Ала-Тоо» журналына жарыяланып, ага удаа эле 1958-жылы «Октябрь» журналына орусча жарыяланган. Ал эми «Жамийла» повести орус тилинде жарык көрүп, ошол эле 1958-жылы кыргыз тилинде жарыяланган. Бул жаңы чыгармаларынын орус жана кыргыз тилдериндеги ырааттуулук менен басылып чыгарылышы СССР таркаганга чейин сакталып келген. Ал эми СССР таркагандан кийин Чынгыз Айтматовдун чыгармалары, негизинен, орусча жазылып, Швейцариянын басмаканасынан немисче жарыяланып жатты. Эми мурдагы кош тилдүүлүк башкача мүнөздө, б.а., орусча-немисче болуп калды. Анын «Кассандра тамгасы» романы «Kassanramal» деген ат менен немисче жарыяланып, орусча басылышынан да жакшы окулуп жатты, себеби аны которгон котормочу ар дайым Чынгыз Айтматовдун жанында жүргөн, жазуучунун жазуу стилин жана идеяларын жакшы түшүнгөн Фридрих Хитцер эле. Жазуучунун «Кыргызстандагы балалык» аттуу мемуарлары жана жомоктору («Акбара жана башка жомоктор») немец тилинде гана жарыяланып, кийинчирээк кыргыз тилине «Sebat» басмаканасы тарабынан 2003-жылы

каторулган.¹ Айтматовдун соңку «Тоолор кулаганда» романы да Фридрих Хитцер тарабынан «Schneeleopard» («Снежный барс») деген ат менен которулуп, «Кассандра тамгасы» сыяктуу эле немец тилдщ окурмандары тарабынан өтө кызыгуу менен окулуп келет.

Айтматовдун чыгармаларына арналган изилдөөлөр, макалалар Карл Маркс атындагы университеттин илимий эмгектеринде, «Ваймарер байтраге», «Кунстунд литератур», «Кунстундлебен», «Зиннундформ», «Бильдендекунст», «Театердерцайт», «Фильмшпигель» журналдарына, «Көп улуттуу советтик адабият» жыйнагына, «Берлинерцайтунг», «НойесДойчланд» газеталарына жарыяланып турган.

Чынгыз Айтматовдун чыгармалары Германияда «Фолькундвельт», «Культурундфортшритт», «Ферлагдернацион», «Фолькундвиссен», «Ауфбау-ферлаг», «Инзель-ферлаг», «Киндер-бухферлаг», «Филиппрекламюн», «Дойчецентральбюхерайфюрблинде», «Зууркампфташенбух», «Унионс-ферлаг», «Кунстманн», «Бүхерунд Медиен», «Ескмо» ж.д.б. басмаканалардан басылып чыгарылган.

Жыйынтыктап айтканда, немис окурмандары Чынгыз Айтматовдун эң алгачкы аңгемесинен баштап эң соңку чыгармасы болгон “Тоолор кулаганда” романына чейин немис тилинде окуп, таанышууга мүмкүнчүлүк алышкан.

Адабияттар:

1. Wieland K. Bibliographie der literarischen Werke und publizistischen Arbeiten von Tschingis Aitmatov. Heidelberg, 1999. 136 S.

2. Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы: 5-том. Роман, аңгеме. Туз. Абдылдажан Акматалиев. -2 бас. -Б.; Бийиктик, 2009. -504 б.

¹ Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы: 5-том. Роман, аңгеме. Тщз. Абдылдажан Акматалиев.-2 бас. -Б.: Бийиктик, 2009.-504 б.